

Natalia Abramova
(Chernivtsi)

HOLOCAUST IN BUKOVINA THROUGH THE PRISM OF BUKOVINIAN MULTICULTURALISM

This article reveals the developments in Bukovina in the Holocaust during World War II and its specificity as a result of certain ethnic processes in the province, which occurred during the 18th – early 20th century.

Key words: the Holocaust, genocide, ethnic politics, antisemitism, tolerance, collaboration.

УДК 327 (477+470+571)

Діна Попова
(Київ)

ІСТОРИЧНІ ТА ЕКОНОМІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ КРИМСЬКОЇ ПРОБЛЕМИ

У статті на документальних джерелах обґрунтована концепція об'єктивних причин належності Криму і м. Севастополя Україні. Охарактеризовано особливості розвитку Криму і Чорноморського регіону в цілому; розкрито історію процесу передачі Кримської області до складу України.

Ключові слова: цивілізація, стереотипи, Чорноморський регіон, Крим, передача, економічні умови, Україна, Президія, указ, закон.

Актуальність кримської проблематики визначається все зростаючим її впливом на фактор стабільності в регіоні, що підтверджується як активізацією зацікавлених у пануванні в цьому ареалі міжнародних учасників, так і актуалізацією явних і прихованих загроз, що впливають на стабільність і безпеку в Чорномор'ї. Хоч питання про Крим, зокрема про його передачу Україні в тій чи іншій мірі уже висвітлювалося у багатьох працях¹, однак є потреба глибше і конкретніше показати цей процес для наших читачів.

Особливості розвитку Криму і Чорноморського регіону в цілому, як стверджують дослідники, додало його географічне розташування – на стику Античної (Давньогрецької та Греко-Римської) і Ірано-Зороастрійської цивілізацій, що впливали і стимулювали вихід на ранньодержавний (ранньокласовий) рівень місцевих суспільств. Рух хрестоносців, що утворили на рештках Візантії т.зв. Латинську імперію, послабило протистояння східнохристиянських народів тюрксько-мусульманському наступу². У XIII ст. на північних берегах Чорного моря закріпилися татаро-монгольські орди, швидко ісламізовані, що визнали у XV ст. верховенство Османської імперії. Венеціанці (друга половина XIII ст.) і генуезці одночасно проникають в Причорномор'я і створюють на його берегах, перш за все в Криму, свої колонії, зберігаючи на

півострові оплоти православ'я (Херсон-Корсунь) і гірськокримське князівство Феодоро.

Зонаю цивілізаційного стику і етно-конфесійними протистояннями, що періодично загострювалися, виявляється Крим – найважливіший стратегічний пункт всього Причорномор'я³. У давнину тут превалював вплив безпосередньо присутньої на півострові (міста Боспор, Феодосія, Херсонес, Керкінітида) Античної цивілізації в її ранній давньогрецькій, а також елліністичній і пізній греко-римській формах. Остання із затвердженням християнства у Середземноморсько-Чорноморському басейні органічно переросла у візантійсько-східнохристиянський вплив, що поєднувався з помітною присутністю іудаїзму і пануванням у степовій зоні тюркських племен з їх традиційним язичництвом. З другої половини XIII століття, коли Крим входив до складу Золотої Орди, при збереженні превалювання православ'я в південно-західній і південній частинах півострова тут посилюється вплив ісламу, який стає віросповідуванням татарського населення, а також принесеної генуезцями католицизму. Однак у 1475 р. в результаті турецького завоювання католицька присутність була ліквідована, а православ'я лише анклавно зберігалося в окремих містах за повним превалюванням ісламу. Мусульмансько-Афразійська цивілізація в її тюрксько-сунітській формі, представлена кримськими татарами і турками, з кінця XV ст. до кінця XVIII ст. в Криму повністю превалювала⁴.

Ми навели тут висновок українського ученого Ю. Павленка щодо розповсюдження ісламу в Криму з метою показати, що православ'я значно пізніше було привнесено правлячими колами Російської імперії на півострів. І сьогодні не є підставою вважати кримську землю історичним ареалом православного населення, хоча на цьому наполягають і звертають увагу переважно російські експерти.

Крим у результаті завоювання став частиною Російської імперії. Катерина II, що приєднала Крим у 1783 р., розпочала бурхливу діяльність з його християнізації, тісно пов'язану з русифікацією. В результаті православ'я стало домінувати над ісламом, а після виселення кримських татар з їхньої рідної землі у травні 1944 р., слов'янське („православно-совєтсько-постправославне”, як називає його Ю. Павленко) превалювання стало тут „непререкаемим”. Однак з поверненням на півострів кримських татар за підтримки Туреччини у Криму посилюється роль тюрксько-мусульманського фактора, і він при збереженні чисельного політичного і соціально-економічного превалювання слов'янського компонента знову набуває характеру району міжцивілізаційної взаємодії.

Щодо політичного аспекту розвитку Криму зазначимо, що Лютнева буржуазна революція в Росії призвела до актуалізації кримськотатарського питання. У березні 1917 р. представники кримськотатарського народу запропонували свою участь у розбудові нової влади, але виконком Сім-

феропольської ради відхилив прохання кримських татар, оскільки інших представників національних організацій до його складу не було включено. 25 березня 1917 р. у Сімферополі було проведено кримськотатарський курултай (загальні збори), у якому взяли участь понад дві тисячі делегатів. Учасники курултаю обрали Тимчасовий кримсько-мусульманський виконавчий комітет, очолюваний Номаном Челебіджиханом. Тимчасовий уряд Росії офіційно визнав комітет як повноправний і законний адміністративний орган, що має представляти інтереси всіх кримських татар. Метою кримськотатарського народу було утворити державу, подібну до Швейцарії, де всі нації і народності жили б у дружбі і рівноправ'ї. 17 грудня 1917 р. кримськотатарський курултай проголосив відокремлення Криму від Росії. Водночас цей фактичний уряд Криму виступив за союз з Україною, розуміючи важливість збереження історичних, господарських, культурних зв'язків з нею. Україна також проголосила утворення самостійної Української незалежної республіки (УНР).

Радянська влада кримське питання вирішила традиційно: керівник курултаю був розстріляний, про самостійність Криму не було й мови, після завершення громадянської війни на кримській землі почали утвіржуватися радянські порядки і реалізовуватися радянські концепції розвитку. У 1921 р. (19 жовтня) Декретом Всеросійського Центрального Виконавчого Комітету і Ради Народних Комісарів за № 556 у складі РРФСР була утворена Автономна Кримська Соціалістична Республіка в кордонах Кримського півострова⁵. У декреті чітко зафіксовано, що Севастопольський округ разом з Євпаторійським, Керченським, Сімферопольським та іншими є складовою частиною Кримської автономії⁶.

Після виселення кримських татар з Криму у 1944 р. (як таких, що співпрацювали з німецько-фашистськими загарбниками) необхідність в автономії відпала сама собою, і радянський уряд вирішив тут створити область. Так, Указом Президії Верховної Ради СРСР від 30 червня 1945 р. кримську автономію було ліквідовано, а натомість створено Кримську область, населення якої значно зменшилося у результаті депортациі кримських татар у 1944 р. Саме ця область у 1954 р. увійшла до складу Української РСР.

Економічними важелями щодо вирішення радянським керівництвом питання принадлежності Криму можна вважати важку економічну ситуацію в цілому СРСР після Другої світової війни. В країні панувала глибока економічна криза, викликана значною післявоєнною розрухою. Пропозиції з боку США щодо участі СРСР в отриманні допомоги з спеціального фонду за планом державного секретаря Дж. Маршалла, який було створено для надання допомоги постраждалим у результаті війни країнам, радянське керівництво повністю відхилило, оскільки вбачало в плані приховані інтереси протилежного „агресивного” блоку опа-

нувати радянським простором. Деяку допомогу отримали тільки Українська РСР і Білоруська РСР за реалізацією плану ЮНРРА.

Історія процесу передачі Кримської області до складу України розпочалася з розгляду зазначеного питання і прийняття відповідного рішення Радою Міністрів РРФСР, яка дійшла висновку про доцільність передачі Кримської області зі складу РРФСР до складу УРСР з огляду на важкий економічний стан регіону. Необхідно було узгодити це питання з керівництвом України, яке розглянуло його на засіданні Президії Верховної Ради Української РСР.

Про конкретні історичні події щодо перепідпорядкування Криму УРСР зазначимо далі. Після ретельного вивчення кримського питання Рада Міністрів РРФСР дійшла висновку про доцільність передачі Кримської області до складу України. З цією пропозицією вона звернулася до Президії Верховної Ради РРФСР, а та – до українського керівництва. Верховна Рада Української РСР розглянула звернення ВР РРФСР і прийняла постанову. Постанова Президії Верховної Ради УРСР „О представлении Президиума Верховного Совета РСФСР по вопросу передачи Крымской области в состав Украинской ССР” від 13 лютого 1954 р. за підписами голови Президії Верховної Ради УРСР Д. Коротченка і секретаря Президії Верховної Ради УРСР В. Нижника було передано Раді Міністрів РРФСР. Паралельно зазначене питання розглянули на спільному засіданні представників Кримської і Севастопольської рад депутатів трудящих. На підставі всіх ухвалених рішень президія Верховної Ради РРФСР прийняла постанову, де йшлося про доцільність передати Кримську область до складу Української Радянської Соціалістичної Республіки⁷.

Пізніше документ було направлено до Верховної Ради СРСР. Президія цього органу розглянула звернення „Про подання Президії Верховної Ради РРФСР з питання передачі Кримської області до складу Української РСР” і визначила, що з „географічних та економічних міркувань передача Кримської області до складу братньої Української Республіки доцільна і відповідає загальним інтересам Радянської держави”. Рада Міністрів РРФСР власну пропозицію внесла на розгляд Президії Верховної Ради РРФСР після того, як отримала згоду керівників України. Президія Верховної Ради РРФСР 5 лютого 1954 р. прийняла відповідну постанову, і 13 лютого 1954 р. Президія Верховної Ради СРСР також ухвалила постанову „Про подання Президії Верховної Ради РРФСР з питання передачі Кримської області до складу Української РСР”. Обидві постави були направлені на розгляд Президії Верхової Ради СРСР.

19 лютого 1954 р. після відповідного обговорення за присутності низки зацікавлених осіб і запрошеніх високопосадових осіб одноголосно був затверджений Указ Президії Верховної Ради СРСР „Про передачу Кримської області зі складу РРФСР до складу УРСР” („О передаче Кримской области из состава РСФСР в состав УССР”) за

підписами голови Президії Верховної Ради СРСР К. Ворошилова і секретаря Президії Верховної Ради СРСР Н. Пегова (Москва, Кремль, 19 лютого 1954 р.)⁸.

Відповідно Конституції СРСР 1936 р. затвердження змін кордонів між союзними республіками було в компетенції Верховної Ради СРСР (стаття 14, пункт „Д” і стаття 31 Конституції)⁹.

26 квітня 1954 р. на першій сесії Верховної Ради СРСР четвертого скликання одноголосно був затверджений Закон про передачу Кримської області зі складу РРФСР до складу Української РСР у такій редакції:

„Верховна Рада СРСР постановляє:

1. Затвердити Указ Президії Верховної Ради СРСР від 19 лютого 1954 року „Про передачу Кримської області зі складу РРФСР до складу Української РСР”¹⁰. Зазначимо також, що передача Кримської області зі складу РРФСР до складу УРСР була здійснена в повній відповідності з вимогами Конституції СРСР і конституції союзних республік.

Отже, 26 квітня 1954 р. Верховна Рада СРСР прийняла Закон про передачу Кримської області УРСР. Таким чином *передача Криму відбулася за ініціативи самої Російської Федерації*. У жодному з наведених документів немає й згадки про подарунок Криму Україні з нагоди 300-річчя возз’єднання. Не збігається це рішення із святкуванням й хронологічно.

У Постанові Президії Верховної Ради Української РСР від 13 лютого 1954 р. говориться, що українська сторона вважає такий крок виправданим, „враховуючи спільність економіки, територіальну близькість і тісні господарські і культурні зв’язки, що є проявом безмежної довіри великого російського народу українському народові”.

Офіційне підтвердження територіальної цілісності України зафіксовано у статті 6 Договору між РРФСР і УРСР від 19 листопада 1990 р., ратифікованого Верховної Радою РРФСР 23 листопада 1990 р. В документі йдеться про те, що сторони визнають і поважають територіальну цілісність РРФСР і УРСР в межах діючих на той час кордонів.

Після розпаду СРСР і створення нових незалежних держав Україну в існуючих кордонах до 1993 р. визнали 148 держав світу, а згодом з 140 державами встановлені дипломатичні відносини.

Зазіхання на зміну державної принадлежності українського міста Севастополя прямо протирічить нормам міжнародного права, а саме положенням основоположників документів – Статуту ООН і Гельсінському Заключному акту.

Водночас ще й нині російські ГЗЗМІ повідомляють, що росіяни самі повертають собі Крим нерухомістю і землею. За інформацією Управління земельних ресурсів Криму в автономії триває активний процес переоформлення корпоративних прав великих сільськогосподарських фірм, що мають в оренду по 300-400 га землі терміном на 49 років (!). Українські землі отримують у власність

російські власники через підставних осіб. Водночас Росія претендує також на 155 кримських об’єктів санаторного типу (з 600). Одна третина об’єктів, що перебуває в районі Великої Ялти, вже сьогодні є власністю Росії (пансионати „Актер”, „Меллас”, „Понизовка” та багато інших). За останні п’ять років, за оцінками московських сепараторів кримського ринку нерухомості, на півострові викуплено до 90% всіх незасвоєних ділянок або довгобудів. Переважна більшість покупців – росіяни, кількість яких зросла з 10% до 70%.

Еволюція питання належності міста Севастополя. Історичні документи про адміністративно-територіальний поділ СРСР 1947 р.¹¹ свідчать, що Кримська область з обласним центром м. Сімферополь була утворена 30 червня 1945 р. Включала на 1947 рік шість міст обласного підпорядкування і сім міст районного підпорядкування. Поділена на 26 сільських районів, 9 міських районів; мала 14 селищ міського типу і сільрад – 410. Місто Севастополь перерахований серед міст обласного підпорядкування у переліку після Сімферополя, а серед міст обласного підпорядкування м. Севастополь розміщений за номером 4. Ця інформація нами наводиться з метою підтвердити той факт, що місто Севастополь не було виокремлено в окрему одиницю союзного підпорядкування і значення, як необґрунтовано стверджують деякі експерти російської сторони.

Документ про адміністративно-територіальний поділ Радянського Союзу і РРФСР у 1949 р.¹² містить інформацію про те, що місто Севастополь було виокремленим у місто республіканського підпорядкування РРФСР 29 жовтня 1948 р. Указом Президії Верховної Ради РРФСР „Про виокремлення міста Севастополя у самостійний адміністративно-господарський центр” за №761/2, у якому зазначалося: „Виокремити місто Севастополь у самостійний адміністративно-господарський центр із своїм особливим бюджетом і віднести його до категорії міст республіканського підпорядкування”¹³. Отже, м. Севастополь було віднесено до розряду республіканських міст. Однак це рішення жодним чином не стосується будь-яких змін кордонів Кримської області. І жодних правових підстав для твердження про те, що місто Севастополь з 1948 року начебто не входило до складу території Кримської області не існує.

Документ адміністративно-територіального поділу СРСР 1954 р. у м. Севастополі визначає три окремих райони: 1. Корабельний, 2. Північний (Северний), 3. Сталінський, і відносить і перераховує місто Севастополь у складі Української РСР як місто республіканського підпорядкування¹⁴.

Незаперечним доведенням незмінності кордонів Кримської області є незмінність площи її території, на що вказувалося у всіх офіційних статистичних документах Президії Верховної Ради СРСР з питань адміністративно-територіального поділу СРСР до і після 1948 р. Так, у збірниках „СРСР. Адміністративно-територіальне

деление союзных республик” від 1947, 1949 і 1954 років вказується абсолютно ідентична площа території Кримської області – 26,0 тис. кв. км. Тобто виокремлення м. Севастополя у самостійний адміністративно-господарський центр і місто республіканського підпорядкування жодним чином не впливало на його територіальну принадлежність до Кримської обл. До того ж, після передачі Кримської області зі складу РРФСР до складу УРСР територія РРФСР відповідно зменшилась на 26,0 тис. кв. км (з 16922,0 тис. кв. км у 1949 р. до 16896,0 тис. кв. км у 1954 р.), тобто саме на площину Кримської області без усяких вилучень.

Твердження про те, що при передачі Кримської області до складу УРСР місто Севастополь начебто було виключене з цього процесу, не відповідає дійсності.

Нагадаємо, що 19 лютого 1954 р. відбулося засідання Президії Верховної Ради СРСР з питання про передачу Кримської обл. зі складу РРФСР до складу УРСР, на яке були запрошені представники всіх зацікавлених сторін, у т.ч. і голова виконкому Севастопольської міської ради С. Ф. Сосницький. У випадку виключення міста Севастополя з процедури передачі Кримської обл. зі складу РРФСР до складу УРСР присутність голови виконкому Севастопольської міської ради на засіданні Президії Верховної Ради СРСР була б не тільки недоречною, але й неможливою.

Незаперечним документальним підтвердженням адміністративно-територіальної принадлежності міста Севастополя Українській РСР після здійснення передачі Кримської обл. зі складу РРФСР до складу УРСР є офіційні документи Президії Верховної Ради СРСР з питань адміністративно-територіального поділу РРФСР до і після 1954 р., наведених вище (1949, 1954 рр.).

Після передачі Кримської обл. зі складу РРФСР до складу УРСР існуючий стан було закріплено у 1978 р. на рівні конституцій обох республік. Так, у Конституції РРФСР від 12 квітня 1978 р. у ст. 71 містами республіканського підпорядкування названо міста Москву і Ленінград. Водночас у Конституції УРСР від 20 квітня 1978 р. у ст. 77 містами республіканського підпорядкування визначені міста Київ і Севастополь. Прийнята 28 червня 1996 р. нова Конституція України також фіксує цей факт.

В російській Конституції радянського періоду м. Севастополь ніколи не згадувався як місто республіканського підпорядкування. До того ж і Основний Закон РФ, прийнятий 12 грудня 1993 р., відносить до міст республіканського підпорядкування тільки Москву і Петербург.

Іще одним незаперечним свідченням того, що Севастополь разом з Кримською областю став українським містом, є його фінансування. До 1954 р. Севастополь фінансувався з бюджету РРФСР, а після передачі Кримської обл. до складу УРСР – з республіканського бюджету України. Принадлежність м. Севастополя з 1954 р. Україні виявлялася у всіх

сферах державно-політичного життя, зокрема в діяльності представницьких органів влади. На всіх виборах Севастопольський виборчий округ, як і всі інші виборчі округи на території Кримського півострова, був включений до складу виборчих округів Української РСР¹⁵.

Підбиваючи підсумок, зазначимо. Якщо створення Кримської АРСР у 1921 р. у складі Росії пояснювалося типовими підходами радянської влади до розв’язання подібних питань, то зміна територіальної принадлежності Криму в 1954 р. була обумовлена економічною необхідністю – занепадом економіки Кримської області внаслідок розриву історичних і економічних зв’язків півострова з Україною. Указ Президії Верховної Ради СРСР цілком об’єктивно визначав як підставу для такого рішення „спільність економіки, територіальну близькість і тісні господарські та культурні зв’язки між Кримською областю і Україною”. Таким чином, теза про начебто „дарування” Криму Україні в ознаменування 300-річчя возз’єднання України з Росією не витримує жодної критики.

¹ Адміністративно-територіальні преобразування в Криму 1783-1998. – Сімферополь, 1999; Чумак В. Україна і Крим. Спільність історичної долі: феномен на межі Європи і Сходу. – К., 1995; Брошеван В. М., Чернов В. Г. Крим в історії України. Кн.1 Крим 1921-1991: Історико-документальний очерк. – Сімферополь, 1999; Сергійчук В. Український Крим. – К., 2001; Копиленко О. Л. Автономна Республіка Крим: проблеми правового статусу. – К., 2002; Буткевич В. Право на Крим, хто його має: Росія чи Україна? // Літературна Україна. – 1991. – 21, 28 листоп., 5, 12 груд.

² Цивілізаційна структура сучасного світу / Под ред. академика НАН України Ю. М. Пахомова і д. ф. н. Ю. В. Павленка. В 3-х томах. – К.: Наукова думка, 2007. – Т. П. „Макрохристіанський світ в епоху глобалізації”. – С. 529.

³ Там само.

⁴ Там само.

⁵ Собрание узаконений и распоряжений рабочего и крестьянского правительства №69 от 22 ноября 1921 г. – Издание Народного Комисариата Юстиции. – С.12; Поточний архів Адміністрації Президента України. – Папка „Росія”. 1. Кримське питання. – Арк. 12.

⁶ Поточний архів Адміністрації Президента України. Фонд Управління з питань зовнішньої політики Адміністрації Президента України. 1990-1995 рр., папка „Севастополь 1”. – Додаток 5 „а“. – Арк. 3-4.

⁷ Там само.

⁸ „Ізвестія ЦІК Союза СРСР і ВЦІК“ № 283 от 6 декабря 1936 года. – Поточний архів Управління з питань зовнішньої політики АПУ. 1990-1995 рр. – Папка „Севастополь 1“. – С.9-10.

⁹ „Ізвестія“, №100. – 1954. – 28 квітня. – С.3; Пам'ятна записка. О територіальній принадлежності города Севастополя. – Поточний архів Управління з питань зовнішньої політики АПУ. – Папка „Севастополь 1“. – С.11.

¹⁰ Див.: ССР. Адміністративно-територіальне ділення союзних республик на 1 травня 1949 року. Іздание шосте. – М.: Ізд-во „Ізвестія Советових депутатов трудящихся ССРС“, 1949. – С.71; Поточний архів Управління з питань

зовнішньої політики АПУ. – Папка „Севастополь 1”. – С.12.

¹¹ Поточний архів Севастопольської міськадміністрації. Папка „Севастополь 1”.

¹² Див.: СССР. Адміністративно-територіальне ділення союзних республик на 1 марта 1954 года. Іздание восьмое. – М.: Из-во „Ізвестия Советов депутатов трудящихся СССР”, 1954. – С.209, 447.

¹³ Там само. – С.15.

¹⁴ Заседание Верховного Совета РСФСР. Стенографический отчет. – М., 1953. – С.181; Ведомости Верховного Совета Украины, 1954. – С. 92.

¹⁵ Чекаленко Л. Д., Федуняк С. Г. Зовнішня політика України (від давніх часів до наших днів). – К.: ДП „Вид-дім „Персонал”, 2010. – 464 с.

Дина Попова
(Київ)

ІСТОРИЧЕСКИЕ И ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ПРЕДПОСЫЛКИ ВОЗНИКНОВЕНИЯ КРЫМСКОЙ ПРОБЛЕМЫ

В статье на документальных источниках обоснована концепция объективных причин принадлежности Крыма и г. Севастополя Украине. Охарактеризовано особенности развития Крыма и Черноморского региона в целом; раскрыто историю процесса передачи Крымской области в состав Украины.

Ключевые слова: цивилизация, стереотипы, Черноморский регион, Крым, передача, экономические условия, Украина, Президиум, указ, закон.

Dina Popova
(Kiev)

THE HISTORICAL AND ECONOMIC REASONS OF CRIMEAN PROBLEM ORIGIN

The article is devoted to the relationships of Ukraine and Russia on the Crimean question. The author focuses on the main aspects of Crimea integration to the Ukrainian economy. There are characteristic of specialty of Crimea development, the history of envelopment Crimea to Ukraine.

Key words: ccivilization, stereotypes, Black Sea Region, Crimea, transmission, economic terms, Ukraine, Presidium, decree, law.

ДОКУМЕНТИ

Василь Ботушанський
(Чернівці)

ВІДЕНСЬКІ АРХІВИ ПРО БУКОВИНСЬКІ СПРАВИ

У кафедральному збірнику „Питання історії України” Т.11 за 2008 р. нами започатковано публікацію документів з віденських архівів під заголовком „Віденські архіви про буковинські справи”. Там міститься положення і про архівний фонд буковинського політичного діяча Миколи Василька (Nachlass Wassilko. Ukrainische Frage. Bukowiner Angelegenheit). Йдеться, зокрема, про те, що Микола Василько незадовго до своєї смерті намагався впорядкувати свій архів, відклав у один стос важливі справи для збереження, а у другий – неважливі для знищення. Але служник переплутав ці стоси, віддав важливі справи на знищенння, а неважливі, „макулатурні” – на збереження, що є, без сумніву, значною втратою для істориків. Але навіть з того, що залишилося, невпорядкованих „макулатурних” справ автором уже дещо публікувалося у загадному томі 11, с. 260-263 і робиться чергова спроба ознайомити читача з деякими далеко не „макулатурними” справами цього постраждалого фонду (невпорядкованого).

З промови М. Василька в засіданнях парламентських делегацій [Австрії і Угорщини] XLIX сесії 6 зібрания у Будапешті 25 травня 1914 р. „Я представляю тут край Буковину. Це сусідня (щодо Угорщини. – В. Б.) територія. Буковинське населення складається в основному з українців і румунів. Є тут спроби пропаганди панруссизму і панроманізму. Але досі безуспішно, за винятком дрібних випадків (Геровські). Запевняю як українець, що хоч ми дещо сперечалися з румунами, що характерно для міжнаціональних суперечностей в Австрії (österreichische Reibungsflöchen haben”), але з цілковитою переконаністю запевняю від імені не тільки українців, але й більшості румунського сільського населення Буковини, що всі спроби відвернути широкі народні маси населення цих обох націй в краї від їх вірності династії імперії донині залишалися безуспішними. Делегація Буковини у порозумінні з іншими націями висловлює вірність цісарю і у нас нема жодної потреби і бажання міняти добру австрійську систему управління на царську.

Звіт про перебування у Брашові.

25-27 вересня 1914 р. вів переговори про позицію Румунії у цій війні.

Росія разом з Антантою пропонує Румунії відокремити Буковину по р. Прут без Чернівців і все Семигороддя до Румунії. Після цього Румунія

повинна протягом двох тижнів вступити у війну на боці Росії. Король Румунії поки що утримується. Там думають про „Велику Румунію” як про життєву мету.

Німеччина і Австро-Угорщина обіцяють Румунії Бессарабію.

Вів переговори і в Яссах, і в Сінаї.

Загальне враження: Румунія не піде зараз на війну в союзі з Росією за придання Буковини (А. 1-11).

Рукопис брошури М. Василька „Австро-Угорська монархія і українське питання” (Печатка Загальної української ради – з німецьким текстом). – Відень, червень 1916 р.

Загальні міркування М. Василька щодо устрою українських земель.

Галичину поділити на польську і українську частини. Буковину приєднати до Галичини.

З придбаних російських територій України створити українську область під зверхністю Німеччини і Австро-Угорщини (с. 21).

Die Information. – Wien. – 1917. – 20. März (приватне видання).

Стаття М. Василька „Революція в Петрограді”, передрук з партійного органу „Буковина”.

Зараз багато пишуть про революцію в Росії і загалом правильно пишуть. Але ще невідомо, який з людських факторів там відіграє головну роль: військо, селянство, церква?

Я при цьому міг би відзначити (виділити), що для серединних сил (Німеччини і Австро-Угорщини. – В. Б.) це є суттєвий радісний момент. У Росії на черзі багато революцій. Росія хворіє на багато хвороб. Для кожної хвороби є різні лікарі, але між цими лікарями нема згоди щодо вибору лікування і у найближчому майбутньому час покаже, чи взагалі Росія одужає.

Особливі задоволення у зв’язку з цим відчуваємо ми, українці в Австрії. Ми з певністю можемо сподіватися, що й решта українських земель Австрії, які ще перебувають у руках росіян, буде звільнено і об’єднано з усіма австрійськими народами і що наш молодий цісар [Карл I], зважаючи на нашу (українців) зразкову поведінку у цей важкий жертовний воєнний час, не забуде нашу націю...

Копія листа М. Василька шефредактору. Аустерліц. 29 червня 1917 р.

… З початку війни одержав уже до 50 тис. листів щодо страждань громадян, зокрема українців. „Я уже послав 3000 листів в урядові інстанції у зв’язку з безпідставними (несправедливими) засланнями людей за доносами в табір Талегроф, інтернуваннями українців з Буковини і Галичини, і всі вони вже звільнені [3 тис.]. Правда, були серед